כיתה י' | תנ"ך | שיעור 8 מתוך 11 | 45 דק' | בראשית יח, טז-לג

ממלכתי: סיפורי בראשית (פרקים א-יא ותולדות האבות) נלמדים בחטיבה העליונה בלימודי התנ"ך (קריאה צמודה, ניתוח ספרותי והשוואה לספרות המזרח הקדום); יש לבדוק מול תכנית הבגרות העדכנית ובחירת בית הספר. חמ"ד: לימוד חומש עם פרשנים (רש"י, רמב"ן, אבן עזרא); הפרשנות מסומנת כפרשנות. יש לבדוק מול התכנון השנתי של בית הספר.

סדום ועמורה: "השופט כל הארץ לא יעשה משפט?"

🎯 מטרות השיעור

- התלמידים יעקבו אחר מהלך הוויכוח בין אברהם לה' (50, 45, 40, 30, 20, 10) ויזהו את טיעוני אברהם ואת לשון הענווה שלו
- התלמידים יבינו את הקשר בין "לַעֲשׂוֹת צְדָקָה וּמִשְׁפָּט" (יח, יט) לבין הוויכוח, ויכירו את פירושי רש"י והרמב"ן
- התלמידים ידונו בשאלה הערכית: האם מותר, ואף ראוי, לטעון כלפי סמכות בשם הצדק

❓ השאלה הגדולה של השיעור

האם מותר לאדם להתווכח עם אלוהים, ומה הוויכוח הזה מלמד על הצדק?

אברהם, שב"לֶךְ־לְךָ" הלך בלי מילה, עומד כאן וטוען: "הֲשֹׁפֵט כָּל־הָאָרֶץ, לֹא יַעֲשֶׂה מִשְׁפָּט" (יח, כה).

🧪 פתיחה

מציגים דילמה: "בעיר יש עשרה אנשים ישרים ואלף פושעים. האם מותר להעניש את העיר כולה?" מצביעים: כן / לא / תלוי. שומעים שתי עמדות, ואז מגלים: זו בדיוק השאלה שאברהם מעלה בפרק שלנו, וכלפי מי הוא מעלה אותה.

📖 הסבר למורה

למה ה' מספר לאברהם? "הַמְכַסֶּה אֲנִי מֵאַבְרָהָם" (יח, יז). הנימוק: "כִּי יְדַעְתִּיו, לְמַעַן אֲשֶׁר יְצַוֶּה אֶת־בָּנָיו" ... "לַעֲשׂוֹת צְדָקָה וּמִשְׁפָּט" (יח, יט). מי שאמור ללמד את בניו צדקה ומשפט צריך לראות איך משפט נעשה. "אֵרְדָה־נָּא וְאֶרְאֶה" (יח, כא): גם ה' "בודק" לפני שהוא שופט, כמו במגדל בבל (יא, ה).

מהלך הוויכוח. "וַיִּגַּשׁ אַבְרָהָם". הטענה העקרונית: "הַאַף תִּסְפֶּה, צַדִּיק עִם־רָשָׁע" (יח, כג), ואחריה מיקוח: חמישים, ארבעים וחמישה, ארבעים, שלושים, עשרים, עשרה. ככל שהמספר יורד, אברהם מוסיף לשון ענווה: "וְאָנֹכִי עָפָר וָאֵפֶר" (יח, כז), "אַל־נָא יִחַר לַאדֹנָי" (יח, ל). שימו לב: הוא אינו מבקש להציל את הרשעים בזכות עצמם, אלא את העיר בזכות הצדיקים שבתוכה.

איפה הוא עוצר? בעשרה. רש"י מסביר שבדור המבול היו שמונה (נח, בניו ונשותיהם) ולא הצילו את דורם (ראו "כתוב / מפרשים"). הסיום שקט: "וְאַבְרָהָם, שָׁב לִמְקֹמוֹ" (יח, לג). בפרק יט לא נמצאו עשרה, העיר נהפכת, ולוט ובנותיו ניצלים.

קריאה ערכית (בסיכום שלנו): קוראים רבים ראו כאן את הניגוד לנח, שלא אמר מילה כשנגזר דין דורו; אברהם הוא דמות של מנהיג הנושא באחריות גם לזרים. השאלה אם אברהם "ניצח" בוויכוח נשארת פתוחה: ה' מקבל כל הצעה, אבל העיר בכל זאת נהפכת.

📜 הפסוקים (מכון ממרא, נוסח מנוקד)

בראשית פרק יח, פסוקים טז-כו

(טז) וַיָּקֻמוּ מִשָּׁם הָאֲנָשִׁים, וַיַּשְׁקִפוּ עַל־פְּנֵי סְדֹם; וְאַבְרָהָם – הֹלֵךְ עִמָּם, לְשַׁלְּחָם.

(יז) וַה', אָמָר: הַמְכַסֶּה אֲנִי מֵאַבְרָהָם, אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה.

(יח) וְאַבְרָהָם – הָיוֹ יִהְיֶה לְגוֹי גָּדוֹל, וְעָצוּם; וְנִבְרְכוּ־בוֹ – כֹּל, גּוֹיֵי הָאָרֶץ.

(יט) כִּי יְדַעְתִּיו, לְמַעַן אֲשֶׁר יְצַוֶּה אֶת־בָּנָיו וְאֶת־בֵּיתוֹ אַחֲרָיו, וְשָׁמְרוּ דֶּרֶךְ ה', לַעֲשׂוֹת צְדָקָה וּמִשְׁפָּט – לְמַעַן, הָבִיא ה' עַל־אַבְרָהָם, אֵת אֲשֶׁר־דִּבֶּר, עָלָיו.

(כ) וַיֹּאמֶר ה', זַעֲקַת סְדֹם וַעֲמֹרָה כִּי־רָבָּה; וְחַטָּאתָם – כִּי כָבְדָה, מְאֹד.

(כא) אֵרְדָה־נָּא וְאֶרְאֶה, הַכְּצַעֲקָתָהּ הַבָּאָה אֵלַי עָשׂוּ כָּלָה; וְאִם־לֹא, אֵדָעָה.

(כב) וַיִּפְנוּ מִשָּׁם הָאֲנָשִׁים, וַיֵּלְכוּ סְדֹמָה; וְאַבְרָהָם – עוֹדֶנּוּ עֹמֵד, לִפְנֵי ה'.

(כג) וַיִּגַּשׁ אַבְרָהָם, וַיֹּאמַר: הַאַף תִּסְפֶּה, צַדִּיק עִם־רָשָׁע.

(כד) אוּלַי יֵשׁ חֲמִשִּׁים צַדִּיקִם, בְּתוֹךְ הָעִיר; הַאַף תִּסְפֶּה וְלֹא־תִשָּׂא לַמָּקוֹם, לְמַעַן חֲמִשִּׁים הַצַּדִּיקִם אֲשֶׁר בְּקִרְבָּהּ.

(כה) חָלִלָה לְךָ מֵעֲשֹׂת כַּדָּבָר הַזֶּה, לְהָמִית צַדִּיק עִם־רָשָׁע, וְהָיָה כַצַּדִּיק, כָּרָשָׁע; חָלִלָה לָךְ – הֲשֹׁפֵט כָּל־הָאָרֶץ, לֹא יַעֲשֶׂה מִשְׁפָּט.

(כו) וַיֹּאמֶר ה', אִם־אֶמְצָא בִסְדֹם חֲמִשִּׁים צַדִּיקִם בְּתוֹךְ הָעִיר – וְנָשָׂאתִי לְכָל־הַמָּקוֹם, בַּעֲבוּרָם.

בראשית פרק יח, פסוקים כז-לג

(כז) וַיַּעַן אַבְרָהָם, וַיֹּאמַר: הִנֵּה־נָא הוֹאַלְתִּי לְדַבֵּר אֶל־אֲדֹנָי, וְאָנֹכִי עָפָר וָאֵפֶר.

(כח) אוּלַי יַחְסְרוּן חֲמִשִּׁים הַצַּדִּיקִם, חֲמִשָּׁה – הֲתַשְׁחִית בַּחֲמִשָּׁה, אֶת־כָּל־הָעִיר; וַיֹּאמֶר, לֹא אַשְׁחִית, אִם־אֶמְצָא שָׁם, אַרְבָּעִים וַחֲמִשָּׁה.

(כט) וַיֹּסֶף עוֹד לְדַבֵּר אֵלָיו, וַיֹּאמַר, אוּלַי יִמָּצְאוּן שָׁם, אַרְבָּעִים; וַיֹּאמֶר לֹא אֶעֱשֶׂה, בַּעֲבוּר הָאַרְבָּעִים.

(ל) וַיֹּאמֶר אַל־נָא יִחַר לַאדֹנָי, וַאֲדַבֵּרָה – אוּלַי יִמָּצְאוּן שָׁם, שְׁלֹשִׁים; וַיֹּאמֶר לֹא אֶעֱשֶׂה, אִם־אֶמְצָא שָׁם שְׁלֹשִׁים.

(לא) וַיֹּאמֶר, הִנֵּה־נָא הוֹאַלְתִּי לְדַבֵּר אֶל־אֲדֹנָי – אוּלַי יִמָּצְאוּן שָׁם, עֶשְׂרִים; וַיֹּאמֶר לֹא אַשְׁחִית, בַּעֲבוּר הָעֶשְׂרִים.

(לב) וַיֹּאמֶר אַל־נָא יִחַר לַאדֹנָי, וַאֲדַבְּרָה אַךְ־הַפַּעַם – אוּלַי יִמָּצְאוּן שָׁם, עֲשָׂרָה; וַיֹּאמֶר לֹא אַשְׁחִית, בַּעֲבוּר הָעֲשָׂרָה.

(לג) וַיֵּלֶךְ ה' – כַּאֲשֶׁר כִּלָּה, לְדַבֵּר אֶל־אַבְרָהָם; וְאַבְרָהָם, שָׁב לִמְקֹמוֹ.

שם ה' מובא בכתיב ה'. הפסוקים המלאים בקישורים למטה.

⚖️ כתוב / מפרשים

בצד אחד מה שכתוב בפסוק, ובצד השני פירוש. הפירוש הוא דרך אחת להבין, לא חלק מהפסוק.

📜 **כתוב:** "חָלִלָה לְךָ" (בראשית יח, כה)

💭 **מפרשים:** רש"י: "חֶלְיִן הוּא לְךָ", שאם כך "יֹאמְרוּ כָּךְ הוּא אֱמָנוּתוֹ, שׁוֹטֵף הַכֹּל".

📜 **כתוב:** "אוּלַי יִמָּצְאוּן שָׁם, עֲשָׂרָה" (בראשית יח, לב)

💭 **מפרשים:** רש"י: "עַל הַפָּחוּת לֹא בִקֵּשׁ", כי "דּוֹר הַמַּבּוּל הָיוּ ח', נֹחַ וּבָנָיו וּנְשֵׁיהֶם, וְלֹא הִצִּילוּ עַל דּוֹרָם".

📜 **כתוב:** "כִּי יְדַעְתִּיו" (בראשית יח, יט)

💭 **מפרשים:** רמב"ן: אפשר לפרש "יְדַעְתִּיו" כ"גִּדַּלְתִּיו וְרוֹמַמְתִּיו", כלומר ה' מרומם את אברהם כדי שילמד את בניו את דרכו.

👩‍🏫 מהלך השיעור (45 דקות)

חומרים: תנ"ך (או דף הפסוקים מהעמוד הזה), מצגת, דף עבודה, לוח

1. פתיחה: דילמת עשרת הישרים (5 דקות)

2. קריאה ביח, טז-כא: למה ה' מגלה לאברהם? "צְדָקָה וּמִשְׁפָּט" (8 דקות)
3. קריאה מודרכת ביח, כב-לג: טבלת המיקוח ולשון הענווה (12 דקות)
4. כתוב / מפרשים: רש"י "חלילה", למה עשרה, הרמב"ן (8 דקות)
5. דיון: אברהם מול נח; האם מותר לטעון כלפי סמכות? (8 דקות)
6. סיכום וכרטיס יציאה (4 דקות)

💬 שאלות לדיון

הבנה (מה כתוב?)

1. אילו מספרים מציע אברהם, ומה עונה ה' על כל הצעה?
2. אילו ביטויים של ענווה משמיע אברהם במהלך הוויכוח?

פרשנות (מה זה אומר?)

1. מה הקשר בין "לַעֲשׂוֹת צְדָקָה וּמִשְׁפָּט" (יח, יט) לבין הוויכוח שבא אחריו?
2. למה, לפי רש"י, עצר אברהם בעשרה?

הערכה (מה דעתי?)

1. האם אברהם "ניצח" בוויכוח? נמקו בעזרת פרק יט.
2. מתי, לדעתכם, נכון לטעון נגד מי שיש לו סמכות, ומתי לא?

🏁 סיכום השיעור

אברהם, שמצווה ללמד את בניו "צְדָקָה וּמִשְׁפָּט", עומד לפני ה' וטוען בשם הצדק עצמו: אסור שהצדיק יהיה כרשע. הוויכוח משלב תעוזה וענווה: הטענה חריפה, אבל הלשון צנועה. כך נבנית דמות של מנהיג שאכפת לו גם מאנשים זרים, בניגוד לשתיקת נח.

🎟️ כרטיס יציאה (2 דקות)

בסוף השיעור כל תלמיד משלים על פתק: "המשפט החזק ביותר בוויכוח של אברהם הוא... כי..."

🧭 התאמה לפי זרם

השיעור מתאים לשני הזרמים. ההבדל בדגשים:

ממלכתי

- קריאה ספרותית: מבנה המיקוח היורד (50 עד 10) כמבנה של מתח, ותפקיד לשון הענווה בעיצוב דמות אברהם.
- דיון ערכי פתוח: ענישה קולקטיבית מול אחריות אישית; האם ראוי לטעון נגד סמכות בשם הצדק?
- השוואה בין דמויות: נח השותק מול אברהם הטוען (ו-ט מול יח).

ממלכתי-דתי (חמ"ד)

- רש"י על "וַיִּגַּשׁ" (יח, כג): "מָצִינוּ הַגָּשָׁה לַמִּלְחָמָה", הגשה לפיוס והגשה לתפילה, "וּלְכָל אֵלֶּה נִכְנַס אַבְרָהָם": הוויכוח כתפילה.
- ספורנו (יח, כה): אם ה' ידון את העולם אחרי הרוב, "תַּשְׁחִית אוֹתָהּ לְעוֹלָם בְּלִי סָפֵק, כִּי רוֹב בְּנֵי אָדָם רְשָׁעִים": לכן הצדיקים המעטים מגינים על העולם.
- אמונה ומידות: "צְדָקָה וּמִשְׁפָּט" כדרך ה' שאברהם מצווה להנחיל; הענווה ("עָפָר וָאֵפֶר") כתנאי לתפילה נועזת.

💡 הערות למורה

חשוב להבחין בין ויכוח לבין חוצפה: הכתוב מדגיש את לשון הענווה של אברהם. לא לפתוח כאן את חטאי סדום (פרק יט) מעבר לנדרש. למתקשים: דף עם תמיכה.

📝 בדף העבודה

טבלת המיקוח, לשון הענווה, "צְדָקָה וּמִשְׁפָּט", רש"י, השוואה לנח, שאלה בסגנון בגרות ומחוון בעמוד השני. יש גם גרסה עם תמיכה.

מקורות

- בראשית יח (מכון ממרא)
- רש"י על בראשית יח, כה (ספריא)
- רש"י על בראשית יח, לב (ספריא)
- רמב"ן על בראשית יח, יט (ספריא)
- ספורנו על בראשית יח, כה (ספריא)

מחוון למורה

מחוון: סדום ועמורה: "השופט כל הארץ לא יעשה משפט?"

1. כי אברהם עתיד להיות "לְגוֹי גָּדוֹל", וה' בחר בו כדי "אֲשֶׁר יְצַוֶּה אֶת־בָּנָיו וְאֶת־בֵּיתוֹ אַחֲרָיו". הביטוי: "לַעֲשׂוֹת צְדָקָה וּמִשְׁפָּט". מי שמלמד צדק צריך לראות איך ה' שופט.
2. כד-כו: 50, "וְנָשָׂאתִי לְכָל־הַמָּקוֹם". כז-כח: 45, "לֹא אַשְׁחִית"; "וְאָנֹכִי עָפָר וָאֵפֶר". כט: 40, "לֹא אֶעֱשֶׂה". ל: 30, "לֹא אֶעֱשֶׂה"; "אַל־נָא יִחַר לַאדֹנָי". לא: 20, "לֹא אַשְׁחִית"; "הִנֵּה־נָא הוֹאַלְתִּי". לב: 10, "לֹא אַשְׁחִית"; "אַל־נָא יִחַר... אַךְ־הַפַּעַם".

3. אסור שהצדיק ייענש יחד עם הרשע, "וְהָיָה כַצַּדִּיק, כָּרָשָׁע"; שופט העולם חייב לפעול בצדק ("הֲשֹׁפֵט כָּל־הָאָרֶץ, לֹא יַעֲשֶׂה מִשְׁפָּט"). מכאן הבקשה להציל את העיר כולה בזכות הצדיקים.

4. "חָלִין הוּא לָךְ": דבר שאינו ראוי לך. יאמרו שזו "אֱמָנוּתוֹ": להשמיד את כולם, צדיקים ורשעים, כמו בדור המבול ובדור הפלגה.

5. כי בדור המבול היו שמונה צדיקים (נח, בניו ונשותיהם) והם לא הצילו את דורם; לכן לא ביקש על פחות מעשרה.

6. נח שותק ומציית ("כֵּן עָשָׂה"), אינו מתפלל על דורו; אברהם "וַיִּגַּשׁ" וטוען בעד אנשים זרים. נח דואג להצלת עצמו ומשפחתו; אברהם מגלה אחריות לעולם. (אפשר לקשר לרש"י "בְּדֹרֹתָיו" לגנאי משיעור 4.)

7. תשובה טובה: שלושה ביטויים, למשל "הַאַף תִּסְפֶּה", "הֲשֹׁפֵט כָּל־הָאָרֶץ" מול "וְאָנֹכִי עָפָר וָאֵפֶר", "אַל־נָא יִחַר לַאדֹנָי"; קישור: אברהם ממשם את "צְדָקָה וּמִשְׁפָּט" שהוא אמור ללמד; רש"י: הגשה למלחמה, לפיוס ולתפילה. עמדה מנומקת. ניקוד מוצע: שלושה ביטויים 6, קישור ליח, יט 4, רש"י 4, עמדה וניסוח 6.

פרשנות מסומנת כפרשנות (רש"י, רמב"ן, אבן עזרא, רשב"ם וספורנו מתוך ספריא). נוסח הפסוקים ממכון ממרא; שם ה׳ מובא בכתיב ה׳. ממלכתי: סיפורי בראשית (פרקים א-יא ותולדות האבות) נלמדים בחטיבה העליונה בלימודי התנ"ך (קריאה צמודה, ניתוח ספרותי והשוואה לספרות המזרח הקדום); יש לבדוק מול תכנית הבגרות העדכנית ובחירת בית הספר. חמ"ד: לימוד חומש עם פרשנים (רש"י, רמב"ן, אבן עזרא); הפרשנות מסומנת כפרשנות. יש לבדוק מול התכנון השנתי של בית הספר.